безвісно відсутніх : Закон України від 08.10.2024 № 3995-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3995-20#Text (дата звернення: 01.09.2026).

4. Рішення Рівненського районного суду Рівненської області від 15.03.2026 у справі № 570/6026/25 (провадження № 2/570/573/2026). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135636765 (дата звернення: 01.09.2026).

5. Мати присвоїла виплати сина-військового, доки він був у полоні: на чий бік став суд. Уніан. URL: https://www.unian.ua/society/mati-prisvojila-viplati-sina-viyskovogo-doki-vin-buv-u-poloni-na-chiy-bik-stav-sud-13351008.html (дата звернення: 01.09.2026).

6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 02.09.2026).

7. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або зниклих безвісти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 884 (Редакція від 19.04.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.09.2026).

8. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09.07.2022 № 2392-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text (дата звернення: 02.09.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-63

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чижиков Олександр Олександрович
доктор філософії в галузі право,
старший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Сучасна трансформація правової системи України відбувається в умовах правового режиму воєнного стану, спричиненого повномасштабною збройною агресією російської федерації. Головним імперативом її адаптації до безпекових викликів постає збереження фундаментальних засад правової держави та забезпечення оптимального

балансу між інтересами національної безпеки й гарантіями прав і свобод людини.

Конституційне визнання людини, її життя та гідності найвищою соціальною цінністю, а захисту прав і свобод – головним обов'язком держави [1], зумовлює оцінку ефективності правової системи не тільки через призму стійкості державного механізму під час криз, а й за рівнем гарантування основоположних прав особи.

Особливого значення зазначене питання набуває в умовах воєнного стану. Законодавство України передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод у разі запровадження відповідного правового режиму. Водночас такі обмеження повинні бути чітко визначені, мати законодавчу основу та відповідати встановленим Конституцією України вимогам [2]. Отже, воєнний стан не створює необмежених повноважень для органів державної влади, а передбачає функціонування спеціального правового режиму в межах Конституції та законів України.

Однією з основних проблем сучасного розвитку правової системи є забезпечення принципу верховенства права, його реалізація в умовах війни має особливе значення, оскільки саме в кризових умовах виникає найбільший ризик надмірного розширення дискреційних повноважень державних органів. Відповідно, будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод людини повинно мати належне правове обґрунтування та відповідати принципу пропорційності.

Важливе значення у цьому контексті має практика Конституційного Суду України. У Рішенні від 19 квітня 2024 року № 8-р(II)/2024 Суд наголосив, що і в умовах воєнного стану верховенство Конституції України та її принципів, зокрема верховенства права, поділу влади і поваги до прав і свобод людини, є основами демократичного конституційного ладу України [3]. Такий підхід свідчить про те, що особливий правовий режим не може розглядатися як підстава для фактичного усунення конституційних гарантій.

Окремого науково-практичного аналізу потребує питання гарантування права на судовий захист як фундаментального елемента верховенства права. Саме судовий контроль виступає вирішальним механізмом захисту особи від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади. Попри безпекові загрози, вимушену релокацію судів та обмежену територіальну доступність в умовах воєнного стану, це право підлягає безумовному забезпеченню, оскільки належить до конституційних гарантій, що не підлягають обмеженню навіть під час дії особливих правових режимів [3]. З огляду на це, пріоритетним напрямом розвитку правової системи України постає забезпечення безперервності та ефективності правосуддя, що вимагає поєднання інституційно-організаційної адаптації

судової системи із комплексним гарантуванням доступності судового захисту, дієвості судового контролю та обов'язковості виконання судових рішень.

Іншим актуальним питанням є забезпечення юридичної визначеності. В умовах воєнного стану законодавство може змінюватися значно швидше, ніж у звичайних умовах, що зумовлено необхідністю оперативного реагування на безпекові, соціальні та економічні виклики. Проте швидкість законодавчих змін не повинна призводити до втрати системності правового регулювання. Особа повинна мати можливість передбачити правові наслідки своєї поведінки та розуміти порядок реалізації власних прав.

Вектор сучасного розвитку правової системи України щільно корелює з тенденціями трансформації вітчизняного конституціоналізму та розробкою правових механізмів повоєнної відбудови. Практичним підтвердженням цього є акцентування Конституційного Суду України, спільно з міжнародними інституціями та науковою спільнотою, на фундаментальних проблемах дії Основним Законом під час воєнного стану та формуванні правових засад концепції повоєнного відновлення [4]. Зокрема, прикладом такої концептуалізації є започатковані КСУ міжнародні форуми щодо конституційного контролю та захисту прав людини в умовах безпекових викликів [5]. Окреслена тенденція відображає формування нового напряму правової доктрини, орієнтованого на забезпечення інституційної стійкості держави та стійких гарантій прав людини в умовах тривалого кризового стану.

Важливим завданням є також забезпечення узгодженості національної правової системи з європейськими правовими стандартами. Європейська інтеграція України передбачає подальше вдосконалення законодавства, зміцнення судової влади, забезпечення ефективності механізмів захисту прав людини та підвищення якості діяльності органів публічної влади. В умовах війни цей процес не втрачає актуальності, а навпаки – набуває додаткового значення.

Матеріали міжнародної конференції «Конституція в умовах війни та повоєнного відновлення: сучасні виклики і правові рішення», проведеної 27 червня 2025 року, засвідчують актуальність комплексного осмислення конституційно-правових механізмів функціонування держави під час війни та в період майбутнього відновлення [4]. У межах відповідних дискусій увага приділялася питанням конституційної юстиції, захисту прав людини, функціонування державних інституцій та правового забезпечення повоєнної відбудови.

Водночас розвиток правової системи України має враховувати нові категорії правовідносин, які виникли або істотно трансформувалися внаслідок війни. Йдеться, зокрема, про правове забезпечення статусу

військовослужбовців і ветеранів, захист прав внутрішньо переміщених осіб, компенсацію шкоди, завданої збройною агресією, документування воєнних злочинів, притягнення винних осіб до відповідальності та забезпечення прав осіб, які постраждали внаслідок війни.

Стратегічним напрямом розвитку постає цифровізація правової системи. Впровадження електронних державних сервісів, цифровізація судочинства та розвиток дистанційних інструментів взаємодії суб'єктів владних повноважень із фізичними та юридичними особами створюють підґрунтя для підвищення доступності юридичних послуг. Водночас цифрова трансформація вимагає нормативно-правового забезпечення належних гарантій кібербезпеки, захисту персональних даних та дотримання процесуальних прав особи на ефективний судовий захист у цифровому середовищі.

Самостійним елементом модернізації правової системи виступає вдосконалення функціонування інституту конституційного контролю. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції забезпечує верховенство Основного Закону шляхом оцінки відповідності нормативно-правових актів конституційним приписам. Актуальна практика конституційного судочинства засвідчує необхідність систематичного забезпечення пропорційного балансу між публічними інтересами держави та основоположними правами і свободами людини [5].

Підсумовуючи, слід зазначити, що сучасна трансформація правової системи України зумовлена необхідністю подолання безпекових, соціально-економічних та інституційних викликів. Застосування екстраординарних правових механізмів під час воєнного стану не має порушувати імперативів правової держави: верховенства права, юридичної визначеності, пропорційності обмежень та забезпечення судового захисту [6, с. 112].

Довгостроковий вектор оновлення правової системи полягає у формуванні стійкого правопорядку, здатного функціонувати в умовах підвищеного ризику. Головним критерієм його спроможності постає гарантування правової визначеності особи та створення превентивних механізмів захисту фундаментальних прав від свавілля.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 12.08.2026)

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28.

Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 12.08.2026).

3. Рішення Конституційного Суду України від 19.04.2024 № 8-р(II)/2024 у справі щодо конституційності окремих положень законодавства у контексті введення воєнного чи надзвичайного стану. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/en/node/17473 (дата звернення: 12.08.2026).

4. Конституція в умовах війни та повоєнного відновлення: сучасні виклики і правові рішення: збірник матеріалів міжнародної конференції з нагоди відзначення 29-ї річниці ухвалення Конституції України (м. Київ, 27 червня 2025 р.). Київ : ВАІТЕ, 2025. 146 с.

5. Офіційний вебсайт Конституційного Суду України. Доповіді та резолюції Міжнародних науково-практичних конференцій щодо захисту конституційного порядку в умовах війни (2022 – 2024 рр.). URL: https://ccu.gov.ua.

6. Правова система України в умовах сучасних викликів та загрози національній безпеці : монографія / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків : Право, 2021. С. 112–118.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-64

СУЧАСНІ БІОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Шамсутдінов Олександр Володимирович
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник,
Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України
м. Київ, Україна

У сучасних умовах, коли характер безпекових викликів зазнає суттєвої трансформації під впливом глобалізації, розвитку біотехнологій, пандемічних ризиків та військових конфліктів, значення кримінально-правової політики істотно зростає. Саме вона покликана забезпечити своєчасну адаптацію кримінального законодавства до нових форм суспільно небезпечних проявів та створити належні правові механізми охорони найважливіших соціальних цінностей.